

BÁRÁNY ATTILA

Az Alfréd-kori Anglia okleveles forrásai

Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy bemutassam a 9. század második felének angolszász oklevélkiadását és diplomatikai sajátosságait. Jóllehet egyetlen oklevél sem maradt fenn eredetiben Nagy Alfréd wessexi király (871–899) korából, s mindösszesen 13 általa kiadott létezik későbbi átírásban, nem mondhatjuk, hogy Alfréd-ről s koráról nem lenne hiteles okleveles anyag. Az angolszász korból összesen mintegy 1600 oklevelet ismerünk, s igaz az is, hogy ezeknek kétharmada 10–11. századi, s csak mintegy 100 maradt fenn eredetiben.¹ Ez utóbbiakról kevés kivétellel sikerült bizonyítani, hogy nem hamisítványok: eredeti oklevélben, az írás idejével egykorú anyagon maradtak fenn. Bár nem mondhatjuk, hogy a késő angolszász-kori vagy különösen az 1066 utáni angol apátságokban nem hamisítottak igen nagy számban angolszász okleveleket, mára az angol történetírás a legtöbb angolszász oklevél esetében egybehangzóan és kétséget kizáróan eldöntötte, hogy hamis vagy eredeti, s a fenti adatok csak az eredetiekre vonatkoznak.² Több olyan oklevélünk van, amellyel a normandiai vagy Plantagenet uralkodóházak trónraléptekor azt próbálták – többnyire kle-

¹ Az angolszász-kori oklevelek legnagyobb részét a British Museum Kézirattárában találhatók meg (*Additional, Cotton, Arundel, Harley, Landsdowne és Stowe Manuscripts*); a Public Record Office *Chartae Antiquae Rolls* (C 52) fondjában, illetve az oxfordi Bodleian Könyvtárban (*Bodley, Dodsworth, Dugdale, James, Rawlinson, Tanner* gyűjteményekben), továbbá ugyancsak nagyszámú oklevelet őriz a cambridge-i *Corpus Christi College* kézirattára és a canterbury-i székesegyházi káptalan (*Dean and Chapter*). Ezek hasonmásai kiadva: E. A. Bond (ed.): *Facsimiles of Ancient Charters in the British Museum. I–IV*. London, 1873–78.; W. B. Sanders (ed.): *Facsimiles of Anglo-Saxon Manuscripts. I–III*. Southampton, 1878–84. Az angolszász-kori okleveleket több nagy forrásgyűjtemény is tartalmazza: T. Hearne (ed.): *Textus Roffensis*. Oxford, 1720.; B. Thorpe (ed.): *Diplomatarium Anglicum Aevi Saxonici*. London, 1865.; W. de Gray Birch (ed.): *Cartularium Saxonum. I–III*. London, 1885–99.; J. M. Kembel (ed.): *Codex Diplomaticus Aevi Saxonici. I–VI*. London, 1839–48.; J. Earle (ed.): *A Hand-Book of the Land-Charters and other Saxon Documents*. Oxford, 1888.; A. W. Haddan – W. Stubbs: *Councils and Ecclesiastical Documents relating to Great Britain and Ireland. III*. Oxford, 1878.; F. Liebermann (Hrs.): *Die Gesetze der Angelsachsen. I–III*. Halle, 1903–16.; A. J. Robertson: *Anglo-Saxon Charters*. Cambridge, 1956.; A. S. Napier – W. H. Stevenson: *The Crawford Collection of Early Charters and Documents*. Oxford, 1895.; H. Pierquin: *Recueil général des chartes anglo-saxonnes: Les saxons en Angleterre, 604–1061*. Paris, 1912.; Az angolszász oklevélkiadás alapvető modern munkája P. H. Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*. London, 1968. Az általános, összefoglaló forráskiadványokon kívül az egyes kolostorok chartuláriumainak a kiadásai is használhatóak: Összefoglalóan: R. Dodsworth – W. Dugdale: *Monasticon Anglicanum. I–III*. London, 1655–73.; Az egyes apátságokra: Hyde Abbey: E. Edwards(ed.): *Liber Monasterii de Hyda*. London, 1866.; Worcester: T. Hearne (ed.): *Hemingi Cartularium Ecclesiae Wigorniensis*. Oxford, 1723.; Ramsey: W. H. Hart – P. A. Lyons (eds.): *Cartularium Monasterii de Rameseia, I–III*. London, 1884–93.; Gloucester: W. H. Hart (ed.): *Historia et cartularium monasterii S. Petri Gloucestriae. I–III*. London, 1863–67.; Malmesbury: T. Phillips (ed.): *Cartularium Saxonum Malmesburiense*. London, 1831.; Abingdon: G. Lambrick – C. F. Slade (eds.): *Two Cartularies of Abingdon Abbey. I–II*. Oxford, 1990–92.; Cirencester: C. D. Ross (ed.): *The Cartulary of Cirencester Abbey, Gloucestershire. I–II*. London, 1964.; Angolszász okleveles anyag az interneten: *British Academy – Royal Historical Society. Joint Committee on Anglo-Saxon Charters*. <http://www.trin.cam.ac.uk/chartwww>; *Regesta Regum Anglorum*. Oklevél-szövegkiadások: <http://www.anglo-saxons.net/hwaet/?do=show&page=Charters>. Összefoglaló tanulmány az angolszász-kori angol oklevélkiadásról és -kutatóstörténetéről: N. Brooks: *Anglo-Saxon Charters. Anglo-Saxon England*, ed. P. Clemoes, 3. 1974. 211–32.

² Az angolszász oklevelek hitelességéről lásd: F. M. Stenton: *The Latin Charters of the Anglo-Saxon Period*. Oxford, 1955. 14–5.

rikusok – igazolni, hogy egy-egy földbirtok már angolszász uralkodók óta a kezükön van.³ A hamisítványok legtöbbje így egyházi adományokra vonatkozik, arra nincs példa, hogy a világi földbirtokosok bármely adományt visszatárljanak 1066 előttre.

I. Királyi oklevelek

I. 1. Wessexi királyi oklevelek

Igen sok, Alfréd nevéhez fűződő adománylevelünk van, ami a 10–11. századból származik. Ezek főleg monasztikus „műhelyekből” kerültek ki, és apátsági birtokadományokat vezetnek vissza Alfrédhoz, nyilvánvalóan az okból, hogy a király tekintélyével is alátámasszák a kolostor rangját. Sok igen kései, s ezért nyilvánvalóan rendkívül gyenge hamisítvánnyal rendelkezünk. Feltűnőek a 12–13. századi hamis oklevelek, amelyek néha attól sem riadnak vissza, hogy Asser szövegét közöljék, vagy arra alapozva gyártsanak adományleveleket.⁴ Példa erre egy 895-re datált oklevél:

A. D. 895: „Alfréd Burhricnak, Rochester püspökének adja freckenhami és islehami birtokát.”⁵

Mindösszesen azonban 17 olyan oklevelünk van, amit Alfréd nevében adtak ki, ebből hármat közösen jegyzett. (Ez utóbbiakat a canterbury-i érsekkel és a merciai alkirályal közösen adta ki.)⁶ Tízet az angol történettudomány hitelesnek tart, de ebből csak egy vagy kettő az eredetiben fennmaradt 9. századi. Öt nyilvánvalóan hamisítvány, kettőt vita övez a hitelességét illetően. Összesen 26 oklevél köthető Alfrédhoz, amelyből 6 vagy 7 teljesen eredetiben maradt fenn. Ezek között vannak végrendeletek, magán birtokadományok vagy korábbi adománylevelek Alfréd-kori megerősítései és átírásai, melyek azonban mind említik Alfréd nevét, és a történetírás egyetért abban, hogy nem hamisítványok. Van több wessexi oklevél, amelynek Alfréd, az *ætheling* (trónörökös herceg) már herceggént tanúságtétője; s van, amit herceggént adott ki.⁷

A leginkább igazolható hitelűek a világiaknak szóló adománylevelek. Ilyen például Alfréd oklevele Æthelhelm *ealdorman* számára, amely ezen kívül még több olyan jellegzetességgel bír, ami miatt hitelesnek fogadhatjuk el.⁸ Az *eschatocollum* több olyan tanút is említ, akik szerepelnek az Angolszász Krónika több verziójában és Asser Alfréd-életrajzában is. Az oklevél óangol nyelven tartalmazza az adományozott birtok határait, amelyek mind-

³ A. Smyth: *King Alfred the Great*. Oxford, 1995. 376.

⁴ Asser kelta, walesi származású szerzetes Alfréd király frank mintára létrehozott wessexi, palotai tudósiskolájának a tagja, aki Alfréd életét írta meg *Vita Aelfredi Magni* c. munkájában a 10. század elején.

⁵ Nyilvánvaló hamisítvány, még a hamisítás idejét is (a 13. század eleje) lehet gyanítani.: D. Whitlock: *Some Charters in the Name of King Alfred*. In: M. H. King – W. M. Stevens (eds.): *Saints, Scholars and Heroes: Studies in Medieval Culture in Honour of Charles W. Jones*. I–II. Collegeville, Minn., 1979. I. 77–98., 92. 5. jegyz.; S. Keynes – M. Lapidge: *Alfred the Great: Asser's 'Life of King Alfred' and Other Contemporary Sources*. Harmondsworth, 1983. 235.; A. Campbell (ed.): *Charters of Rochester*. 'Anglo-Saxon Charters I.' London, 1973. xiii.

⁶ Smyth: *King Alfred the Great*, 371.

⁷ A 854 és 856 közötti években a 4–6 éves Alfréd *filius regis* vagy *dux* már szerepel az *eschatocollum* mokban: pl. Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, Nos. 300.; 301.; 327.; 331.; 871: „Alfréd dux (*Ic Ælfred dux*) Æthelred canterbury-i érsekkel egyezsége lép, a kenti Chartham és a surrey-i Croydon birtokát illetően”. Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 1202.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, 529.

⁸ Az *ealdorman* annyi mint ispán, a királyi közigazgatás helyi feje Alfréd-kori szerepéről lásd: R. Abels: *Alfred the Great. War, Kingship and Culture in Anglo-Saxon England*. London – New York, 1998. 270–72.

egyike azonosítható, s terepbejárással ma is látható. A szövegezés, a szóhasználat egyértelműen a merciai – hiteles – oklevelek mintáját követi, különösen a végső *sanctio*, s ismerünk is több merciai klerikust Alfréd udvarából. Kétségtelenül megerősíti az eredetiséget az, hogy az adományozott föld később a wiltoni apátság birtokába került. A szerzetesek hamisítottak ugyanis egy bizonyítottan hamis oklevelet 933-ra datálva a 11. században, azt állítván, Æthelstan király akkor adta nekik a földet. Ha ismerték volna a korábbi, Alfréd által adott oklevelet, valószínűleg azt használták volna fel, azaz az eredeti oklevél „rejtőzködött” valamikor a 10. században. A földadomány típusa itt már a *bookland*:⁹

A. D. 892: „Alfréd, az angolszászok királya okirattal adományozom (*book*) ezt a földarabot, 10 hide-ot (*manentes*) North Newntonban Æthelhelm *ealdormannak*, és átengedem az ő örökös tulajdonába (*in eternam hereditatem dabo*). Az említett föld legyen mentes minden világi szolgáltatástól, kivéve a katonakiállítás, illetve a hidak és várak építésének kötelezettségét (*predicta terra partiuncula ab omnibus secularibus negotiis libera preter expeditione et pontis arcisue instructione*). Az említett birtok határai a következők: először az Avon partja mentén a Stint Fordjáig [gázló], majd Rush Slade-völgyig [Szittyó vagy Sás v. Káka-völgy], majd Tiolta fordjáig, majd Wilfsfordig, azután az út mentén a homokdombig, azt követően Bottle-ig, majd az erdő mentén és az erdőn keresztül a földnyelvig, végül vissza az Avonig. Az oklevél kiadattatott az Úr Megtestesülésének 892. évében, a 10. indikcióban, a következő tanúságtévként egyetértésével.

+ Wulfsige püspök

+ Wulfred *ealdorman* [...]

+ Deormod udvarnokmester [*cellarius*]

+ Ælfric kincstárnok [*thesaurarius*]

+ Sigewulf pohárnok [*pincerna*] [...]”¹⁰

A *perambulatio* nagyrészt ma is azonosítható terepelemeket tartalmaz, de vannak olyan oklevelek is, amelyekben a birtokhatárok teljesen megegyeznek a község mai határaitval, azaz azok több mint ezer éve nem változtak. A 892 és 899 között Alfréd és Deormod csereszerződése a berkshire-i Appleford határait közli, s a határok ma is kitűnően azonosíthatók, ma is ugyanazok.¹¹

⁹ Az arisztokrácia tagjai természetesen arra törekedtek, hogy az ideiglenesen bírt, beneficiális jellegű birtokaiknak örökjogú tulajdonosává váljanak. Ennek legegyszerűbb módja az volt, hogy írásban, írott oklevél (*book*) útján megerősített *booklandet* nyerjenek adományul, ami már örökletes szabad elidegenítési jogot jelentett (*in æternam hereditatem; in jus proprium*). Azonban a föld-magántulajdon kialakulásához nagyban hozzájárult a kereszténység, különösen az egyházi földadományok szolgáltak mintául. A legelső királyi földadomány-levelek pápai oklevelek mintájára készültek, mint például az ún. *Ismere Diploma*, amiben a király kolostor alapítására ad földet az egyháznak, s ezt a földet szabad birtoklás alá helyezi. Lásd A. G. Kennedy: *Disputes about bocland: the forum for their adjudication*. Anglo-Saxon England, ed. P. Clemoes. 14 (1985) 175–96.

¹⁰ Keynes – Lapidge: *Alfred the Great: Asser's 'Life of King Alfred' and Other Contemporary Sources*, 179–81.; Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 348.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, 567.; Hiteles: H. P. R. Finberg: *The Early Charters of Wessex*. Leicester, 1964. No. 217.; Whitelock 1955-ben még hamisítványnak tartotta, az *English Historical Documents*ben úgy is szerepel, azóta revideálta álláspontját. D. Whitelock (ed.): *English Historical Documents c. 500 –1042. 'English Historical Documents' I*. London, 1955. [a továbbiakban EHD] I. 499.; Whitelock: *Some Charters in the Name of King Alfred*, 78–83.

¹¹ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 355.; M. Gelling: *The Early Charters of the Thames Valley*. Leicester, 1979. No. 30.; Whitelock: *Some Charters in the Name of King Alfred*, 78. 6. jegyz.

Az oklevelek rendkívül sokféle változatot használnak a telek (*hide*, óangol *hyd*, *hwithe*, Lat. *manens*) megnevezésére – *casatae*, *cassati*, *iugera*, *mansae*, *mansi*, *mansiones*. A birtokhatárokat közlő rész (*dispositio*) általában óangol nyelven íródott.

Az oklevelek egy része nem is birtokadományra vonatkozik, hanem arról tanúskodik, hogy a király pénzért cserébe elzálogosított, maga vásárolt vagy elcserélt egy földdarabot. A birtokok egy része azonosíthatatlan, s már a 11. század végén sem létezett, a Domesday Bookban sincs nyomuk. Több esetben viszont a helynév a 11–12. századra megváltozott, sok hamis oklevél azt az alakot is használja, igaz, a 9. századi alakot használó, igen jó minőségű hamisítványok is vannak, bár 2–300 év távlatából igen nehéz lehetett az eredeti szász helynevet rekonstruálni. Az óangolt a 12. században gyakorlatilag már nem ismerték, s 200 évet előreugrani egy ismeretlen terepen igen nehéz volt. Mindenesetre a 11–12. századi hamisítók némelyikében megvolt az a nyelvtörténeti tudatosság, hogy a régebbi, angolszász alakot használják, ha azok például egyes kolostorok évkönyveiben vagy más ismert forrásokban fennmaradtak. De: tudatában voltak, hogy egy 200–300 évvel korábbi nyelvi alak használatára kell a hitelességhez? Hozzá tartozott ez a jó hamisítás korabeli kritériumaihoz?

A bizonyítottan hiteles oklevelek közül az egyik 891-es datálású birtokok cseréjéről szól:

A. D. 891: „Alfréd, az angolszászok királya Beorhtwulfnak, hűséges *comes*ének adományoz (*perpetualiter*) 12 *hide*-ot (*manentes*) Buckland Newtonban, Dorsetben és 2-t Raddingtonban, Somersetben, a dorseti Sutton Poyntzért cserében.”¹²

A király által cserében adott földadomány is *bookland* volt, tehát szabadon elidegeníthető, ezért is találhatunk erre igen sok példát, illetve arra is, hogy a király lényegesen nagyobb birtoktestekért vagy több birtokért cserébe sokkal kevesebbet ad „vissza”: a megadományozottnak így is megérte, hiszen értékes *bookland*del gazdagodott.

Egy 858-as oklevélben a király elcserél egy birtoktestet, s a birtokostól visszakapott *bookland*et újra *folkland*dé teszi, azaz újra királyi szolgáltatásokkal terheli.

A. D. 858: Æthelbeht, Kent királya hűséges bárómnak (*thegnemnek*), Wulflafnak adom wassingwelli birtokomat, cserébe Mershamért [...] felszabadítom azt [Wassingwellt] mindennemű királyi szolgáltatástól, úgy, ahogyan Mersham mentes volt korábban minden tehertől. [Wassingwellhez tartozik] egy tejgazdaság Wye-ban [...], amely 30 darab [wey¹³] sajtot jövedelmez; s még egy másik wye-i tejgazdaság, amely további 10 darab sajtot jövedelmez; egy sóház [sólepárló hely] Favershamben, 4 ökör számára legelő; ezen kívül 20 bárány gypjával együtt; valamint 2 malom és disznólegelők [*denbera*, feltehetően makkkoltató helyek és -legelők] és a sandhursti erdő. [...] Legyen ez a föld mentes minden királyi adótól és szolgáltatásoktól, az ealdorman hatalmától, az ealdorman ne foghasson el többé itt gonosztevőket, s ne szedhessen bírságokat, továbbá legyen mentes minden világi tehertől, kivéve a katonai szolgálatot, a hidak és erődök építését. [...] Tartoznak még Wassingwellhez legelők és rétek (Stocmead, Stour mead).”¹⁴

¹² Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 347.; Birch: *Cartularium Saxonum*, No. 564.; Hiteles: Finberg: *The Early Charters of Wessex*, No. 421.

¹³ wey: helyileg változó súlymérték: 101,60 kg – 152,40 kg.

¹⁴ EHD I. 488.; Ugyanígyen *bookland*- és vele immunitás adományozó oklevél: „*ab omnibus sunt equaliter ut aliæ sæcularibus negotiis preter expeditione et pontis arcisve instructione libere*”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 354. [lásd fentebb]; vagy „*libera ab omni seculari seruitio exceptis tribus, expeditione populari, restauratione uaticis pontis, constructione regalis arcis*”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 355.; „*concessi ab omnibus saecularibus negotiis liberam praeter expeditionem et pontis arcisve instructionem*”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliogra-*

Egyes adománylevelek külön kiemelik a földbirtokokkal járó egyéb javadalmakat, például folyami halászhelyeket, halastavakat.

A. D. [835] 871–899: „Alfréd az athelney-i Szt. Péter egyháznak adja Reodbeorh-ot a reodweri halászhellyel (*et capturam piscium quæ adjacet*).”¹⁵

Van, amikor a király jókora fenyért, harasztos, hangás mezőt (OE. *moor*, Lat. *mora*) adományoz. („*Stathmora, Saltmora, Haymora, et Cory Mora, et aliis moris quæ sunt in manerio nostro de North-Cory*”, 872: Alfréd az athelney-i apátságnak, János apátnak).¹⁶

Igen érdekesek azok az oklevelek, melyek pénzért cserébe adnak 'el' királyi földet: valószínűleg a birtok eladásáról vagy elzálogosításáról van szó, mégis, semmiben sem különböznek a föld donatióktól sem formailag, sem tartalmilag.

A. D. 873: „Alfréd király Æthelred érsekkel együtt Liabának, Birgwine fiának adja Illedenben lévő földjét, 25 *mancus*ért [30 penny értékű aranypénz].”¹⁷

Van, amikor a föld mennyiségét is konkrétan meghatározza az oklevél, nem teljes birtoktestet, csak néhány ekényi föld eladását tanúsítva.

A. D. 861. „Æthelbeht király a Kentben lévő Martin nevű birtokán 3 ekealja (*aratrum*, máshol az angolszász oklevelekben *sulung* vagy *swulung*) földet ad Diernoth apátnak és familiájának, 60 *mancus* aranyért.”¹⁸

Van, amikor a király együttesen föld és bizonyos pénzösszeg fejében adományoz birtokot:

A. D. 882: „Alfréd király Athelstannak, *minister*ének adja cyricestuni [azonosítatlan, feltehetőleg Somerset] 15 hide-nyi (*cassati*) földjét 30 *mancus* aranyért és

phy, No. 347.; vagy EHD I. 530.; 540. A *bookland*del járó immunitás arra vonatkozott, hogy az ealdorman helyett a birtokos szedje be a bírságpénzeket, szolgáltatson igazságot. Abels: *Alfred the Great. War, Kingship and Culture in Anglo-Saxon England*, 1998. 273.

¹⁵ Electronic Sawyer. Internetes kiadás: <http://www.trin.cam.ac.uk/chartwww>: No. 342a.; Nem tartja hitelesnek Keynes: S. Keynes: *The West Saxon Charters of King Æthelwulf and his Sons*. English Historical Review, 109. 1994. 1109–49. 1134. 3. jegyz.; Kételyeit fogalmazza meg Smyth: Smyth: *King Alfred the Great*, 649. 150. jegyz.

¹⁶ Itt a telek *cassatae*. Immunitás: „*omnibus rebus ad ea rite pertinentibus, ut ab omnium regaliū tributorum, et exactione operum atque penaliū causarum, absque expeditione sola arcis et pontium structura, securā, immunis et libera perpetualiter permaneat*”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 343.; Igaz, sem Keynes, sem Smyth nem tartja autentikusnak: Keynes: *The West Saxon Charters of King Æthelwulf and his Sons*, 1134. 3. jegyz.; Smyth: *King Alfred the Great*, 373.

¹⁷ „*In nomine almo trino divino ego Elfred rex occidentalium saxonum cum consensu et licentia atque consilio sapientum meorum pro spe remunerationis eterne + ego Eðered archiepiscopus et omne domus mea familie mee de ecclesia Christi omnes concedimus Liaban fili Birgwines istam agellam qd̄ nos nominamus*”; „*xxv . mancusa bona auri*”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 344.; A kutatás hitelesnek fogadja el ezen oklevelet. Ez azon kevesek egyike, amely eredeti 9. századi kéziratban maradt fenn. H. Sweet: *The Oldest English Texts*. Early English Texts Society LXXXIII. London, 1885. 440. No. 32.; Whitelock: *Some Charters in the Name of King Alfred*, 77. jegyz. 6.; N. Brooks: *England in the Ninth Century: the Crucible of Defeat*. Transactions of the Royal Historical Society [TRHS], 5th ser. 29. 1979. 1–20, 15–16.

¹⁸ „*dabo et concedo Diernotho abbati eiusque familie pro expiatione facinorum meorum aliquam partem terre iuris mei hoc est tria aratra illa loco qui nominatur Merecum in orientali parte regionis cantie [...] pro eius placibili atque competenti pecunia quam ab eo accepi, hoc est. lx. mancusas auri optimi [...]*”: S. E. Kelly (ed.): *The Charters of St Augustine's Abbey, Canterbury, and Minster-in-Thanet*. 'Anglo-Saxon Charters' IV. Oxford, 1995. No. 22.

a Stoke St. Mary-ben lévő 2 teleknyi földért cserébe (*pro ejus amabili peccunia. id est. xxx. mancusi et duobus mans*).¹⁹

Olyasmire is van példa, amikor a király földbirtokot cserél például egy prelátussal:

A. D. 878–899 között: „Alfréd király Denewulfnak, Winchester püspökének és a winchesteri Szent Péter és Pál egyháznak adja (*in propriam hereditatem*) chisledoni 50 és hurstbourne priors-i 60 hide-ját (*manentes*), cserében a püspök cholesey-i és hæstlæsfordi 100 hide-jáért.”²⁰

Továbbá, a király haszonbérbe is ad földet, az egyház számára adott visszaháramlási joggal, azaz a bérlet letelte után az átszáll az egyházra:

A. D. 871–899 között: „Alfréd király a malmesbury-i egyház familiájának egyetértésével Dudignak, *ministerének* bérbe adja a Chelworthben lévő 4 hide-nyi földjét négy élet hosszigan [vagyis feltehetőleg 4 egymást követő apát élettartamára vonatkozik a bérlet].”²¹

Már arra is van példa, hogy a király különböző kereskedelmi kiváltságokat (vásártartás stb.) adományozzon el a földdel együtt.

A. D. 889: „Alfréd és Æthelred, Mercia alkirálya (*subregulus*) és *patriciusa* Wærferthnek, Worcester püspökének adja *Hwætmundes stane*-ben lévő földjét Londonban”.²²

Igen sokfajta következtetésre ad lehetőséget az oklevél. Például Mercia és Wessex viszonyát illetően innen is tudjuk, hogy Merciat helytartó kormányozta ez időben.

Az Alfréd által a 880-as években alapított shaftesbury-i apácakolostor cartuláriuma több Alfréd-kori oklevelet őriz.²³ Igaz, az Alfréd által adományozott földbirtokokat rögzítő oklevél hamis, vagy legalábbis igen kétséges a hitelessége.²⁴

¹⁹ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 345.; Finberg: *The Early Charters of Wessex*, No. 420.; C. R. Hart: *The Codex Wintoniensis and the King's Haligdom*. In: J. Thirsk (ed.): *Land, Church and People: Essays presented to Prof. H. P. R. Finberg*. Reading, 1970. 31.

²⁰ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 354. A korábbi kutatás hamisnak vagy legalábbis interpoláltnak hitte: W. H. Stevenson (ed.): *Asser's Life of King Alfred*. Oxford, 1904. 151. jegyz. 2.; F. E. Harmer: *Select English Historical Documents of the Ninth and Tenth Centuries*. Cambridge, 1914. 97. A kutatás mai álláspontja szerint hiteles: Finberg: *The Early Charters of Wessex* No. 28.; Gelling: *The Early Charters of the Thames Valley*, No. 29.

²¹ „*dono ut habeat atque possideat dies suos et post se tribus heredibus quibuscunque voluerit dimittat*”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 356.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, No. 568.; Hiteles: Finberg: *The Early Charters of Wessex*, No. 213.

²² „*et concedentes donamus . et intro urnam et trutinam ad mensurandum in emendo sive vendendo ad usum . sive ad necessitatem propriam . et liberam omnimodis habeat . et totius debiti . vel penæ fiscalis . vel publice rei . nisi ad dominium episcopi . ecclesie Uueogernensis quæ intus contingat absoluta persistat. Si autem foris vel in strata publica seu in ripa emtorali quislibet suorum mercaverit . juxta quod rectum sit thelon ad manum regis subeat quod si intus in curte predicto quislibet em'e'rit . vel vendiderit thelon debitum ad manum episcopi supra memorati reddatur*”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 346.; Hitelesnek fogadja el Whitelock: *Some Charters in the Name of King Alfred*, 77. jegyz. 6.; S. E. Kelly: *Eighth-Century Trading Privileges from Anglo-Saxon England*. *Early Medieval Europe*, 1. 1992. 3–28. 13.; Gelling: *The Early Charters of the Thames Valley*, 106.; 188–89.

²³ Æthelgifu, Alfréd második leánya Shaftesbury apácáfőnöknője lett. M. Swanton (ed.): *The Anglo-Saxon Chronicles*. London, 1996. 287.

²⁴ S. E. Kelly. (ed.): *Charters of Shaftesbury Abbey*. 'Anglo-Saxon Charters 5' Oxford, 1996. No. 7.; Robertson: *Anglo-Saxon Charters*, 284–5.

A. D. 871–877: „Alfréd, az angolok királya Shaftesbury egyházának ad Donheadben 40 hide-ot (*cassatae*), Compton Abbasben 40 hide-ot (*Dunehefda et Kuntune quadraginta hidas*), Sixpenny Handley-ben és Gussage-ban 20 hide-ot (*in Henlee et Gersicg uiginti hidas*), Tarrant Hintonban (*Tarente*) 10 hide-ot, Iwerne Minsterben (*Hywerna*) és Fontmell Magnában (*Funtemel*) 15 hide-ot.”

Az oklevél eschatocollumában szereplő tanúk többsége bizonyíthatóan későbbi személy (*Alfredus episcopus, et Adelheacus episcopus et Wulfere, Raduulus, Kudredus Ealdreman, Turebertus abbas, Mildredus et Atelwlfus et Osricus et Berthwlfus et Cuna mei <ministri>*).²⁵

A királyi címzésnek igen sok variánsa van az oklevelekben. A hamisítványokban címzik „a szászok királyának” (*Æluredus rex Saxonum*);²⁶ „az angolok királyának” (*Rex Anglorum*); „az angolszászok királyának” (*Angulsaxonum rex*); „az egész Britannia királyának” (*Rex totius Brytanniae*); vagy akár „az egész Albion királyának” is (*divini allubescence gratia rex totius Albionis*).²⁷ Hiteles oklevelekben viszont a *rex occidentalium Saxonum*; vagy *rex Saxonum*, illetve a nyugati szászok és Kent királya (*rex occidentalium Saxonum necnon et Cantuariorum*).²⁸ A *rex occidentalium Saxonum* volt a leggyakoribb, a király maga is ezt használta írásában és végrendeletében (lásd alább).²⁹ Ez utóbbit használja az *Angolszász Krónika* is.³⁰ Az Alfréd pénzein megjelenő címzés – *rex Anglorum* – már azt a jogigényt fejezi ki, hogy a wessexi király az egész angol nemzet fölötti hatalommal bír.³¹ Ugyanerre utal egy oklevelében a *rex Anglorum et Saxonum* formula.³²

Több későbbi, 10. századi oklevelünk is van, amelyek értékes információt tartalmaznak Alfréd királyra vonatkozóan. Az oklevél kiválóan rávilágít arra a rendszerre, amellyel Alfréd próbálta megszervezni a szisztematikus katonai területi védelmet a dánok ellen:

A. D. 901: „Edward király eladományozza Wylve (Wiltshire) birtokát, amelyet Wulhere ealdormantól konfiskált, aki engedély nélkül hagyta el urát, Alfrédot és országát, annak az eskünek az ellenére, amit a királlyal és főembereivel kötött”.³³

²⁵ Whitelock: *Some Charters in the Name of King Alfred*, 78. jegyz. 5.

²⁶ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 349.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, No. 571.

²⁷ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, Nos. 351., 353., 357.; Electronic Sawyer. Internetes kiadás: <http://www.trin.cam.ac.uk/chartwww/>; No. 342a.

²⁸ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, Nos. 287., 350., 1203.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, Nos. 536., 576., 539.

²⁹ „divina ordinante misericordia Occidentalium Saxonum rex”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 343.; Végrendelete: „Isten kegyelméből a nyugati szászok királya”: *Westseaxna cingc mid Godes gyfe*: Harmer: *Select English Historical Documents of the Ninth and Tenth Centuries*, Nos. 15., 17.

³⁰ sub anno 871: Alfréd követte a nyugati szászok királyságának (*Wesseaxna rice*) a trónján. J. Batley (ed.): *The Anglo-Saxon Chronicle: Texts and Textual Relationships*. Reading, 1991. 48.

³¹ Ezt támasztja alá az *Angolszász Krónika* is: sub anno 896: „Alfréd az egész angol nép királya volt” (*Ongelecygn*); sub anno 886: „elfoglalta Londont és az egész angol népet (*Angelcynn*), akik nem álltak dán uralom alatt”: *The Anglo-Saxon Chronicles* 59., 53.; illetve a Guthrum dán királlyal kötött szerződése: „összehívta az egész angol nemzet gyűlését (*witan-ját*)” (*ealles Angelcynnes witan*): F. L. Attenborough (ed.): *The Laws of the Earliest English Kings*. New York, 1963^a. 98–9.; EHD I. 380.; Pénzek: Keynes–Lapidge: *Some Charters in the Name of King Alfred*, 227–28. jegyz. 1.

³² Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 346.

³³ EHD I. 499.

A legnevezetesebb ezen kései hivatkozások közül az ún. *Fonthill-i Levél*, amely Edward király számára taglalja a wiltshire-i fonthilli birtok történetét, a birtokra vonatkozó adományok, megerősítések, perek stb. históriájával együtt.³⁴

„Æthelhelm Higa 5 hide földre tart igényt Fonthillben, Helmstan ellen nyújt be keresetet. Követeli a föld birtokát Helmstantól. [...] A levél írója közbenjárt Helmstan ügyében Alfréd királynál. Alfréd megengedte Helmstannak, hogy igazolja birtokjogát Æthelhelm Higával szemben. [...] Helmstan igazolta jogát okirattal (*mid ðon bocon*). A birtok korábbi története így szól: [...] Æthelthryth eladta Oswulfnak. Alfréd király aláírásával tanúsította (*his hondsetene*) Oswulf földeladását. [...] A király wardouri udvarában [...] hozzájárult, hogy Helmstan esküt tegyen. [A levél írója megegyezett Helmstannal, hogy az ő igazára tesz esküt, ha később Helmstan neki adja a birtokot.] [...] Sire, mikor lesz vége a vitának, ha Alfréd minden döntését meg akarja valaki változtatni?”³⁵

Az utóbbi költői kérdés azt a nosztalgiát idézi, amellyel a nagy törvényhozó király, Alfréd aranykorára tekintettek a 10. században.³⁶ A levél Alfréd törvénykezése, igazságszolgáltatói tevékenységére ad bizonyosságot.

I. 2. Más angolszász királyságok királyi oklevelei

A merciai adománylevelekből kitűnően lehet látni azt a folyamatot, ahogyan Alfréd Wessexre átvette a hatalmat a királyság fölött, és hogyan lépett a király helyébe előbb a wessexi király által kinevezett *dux et patricius*, majd közigazgatási tisztviselő, *ealdorman* (Æthelred, Alfréd veje, a merciaiak Úrnőjének, Æthelflædnek a férje). Az utolsó merciai királyi oklevél 875-ből maradt fenn. Ebben még Ceolwulf, *rex Merciorum* – a dánok által a trónra ültetett bábkirály – tesz adományt, 880-tól azonban már Æthelred, Mercia ura (*Merciorum superstes*), alkirálya, *duxa*, majd *dominusa*, illetve *procuratora* jogosult adománybirtokot adni (*gratia Dei disponente procurator in domino regni Merciorum*). Æthelred feltehetően merciai királyi vérből eredő Offa-leszármazott volt³⁷. (Korábbi merciai királyi adományokat is ő újít meg, mint például *Deo adjuvante merciorum dux*.³⁸) Alfréd uralma ekkor már kiterjed Mercianak a dán-angolszász határvonaltól, a Watling Streettől délre fekvő részeire. (Azaz az igen jelentős merciai királyi központokra is, mint Oxford, London, Gloucester és Worcester.)³⁹ Æthelred jogkörét a *principatus* vagy a *dominatus* kifejezésekkel jelzik az oklevelek;⁴⁰ aki majdnem királyi szuverenitást gyakorolt Merciaiban.⁴¹ A wessexi közigazgatás berendezkedésére jó példa, hogy Æthelred már wessexi *minister*ének is ad földet Merciaiban. (Gaz, Alfréd halála után leánya, Æthelflæd lesz a merciaiak úrnője, és

³⁴ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 1445.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, No. 591.

³⁵ Harmer: *Select English Historical Documents of the Ninth and Tenth Centuries*, 30–2.; EHD I. 501–03.

³⁶ S. Keynes: *The Fonthill Letter*. In: *Words, Texts and Manuscripts: Studies in Anglo-Saxon Culture presented to Helmut Gneuss*. Woodbridge, 1992. 53–97.

³⁷ Smyth: *King Alfred the Great*, 389.

³⁸ 883–911: Burgred merciai király adományának megújítása: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 222. (Igaz, ezt interpolálnak tartják: F. M. Stenton: *Anglo-Saxon England*. Oxford, 1947. 257.; Finberg: *The Early Charters of the West Midlands*, No. 270.)

³⁹ Smyth: *King Alfred the Great*, 387.

⁴⁰ Hearne: *Textus Roffensis*, I. 242.

⁴¹ „hlaforð dome”: kb. uralom, uraság: Sawyer: *Cartularium Saxonicum*, No. 223.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, No. 579. A modern angolban a történetírás a főhatalom, *overlordship* kifejezéssel adja vissza. Smyth: *King Alfred the Great*, 389.

férje csak vele együtt jogosult oklevelet kiadni, sőt több oklevelet a saját jogán maga az úrnő ad ki Mercia számára: *Æþelfled, iuuante superna pietate et largiente clementia Christi gubernacula regens Merciorum*. Merciaiban egyébként volt hagyománya annak, hogy a királyné is adjon ki okleveleket.⁴²⁾ Bár Æthelred és Æthelflæd is kvázi-királyi formulákat használ merciai okleveleiben („Isten kegyelméből” Mercia urai; a *regnum Merciorum*ot, a *Mercna rices*-t kormányozzák⁴³⁾, egyik oklevelükben sem mulasztják el, hogy Alfréd felsőbb tekintélyéhez apelláljanak, azaz, hogy közöljék, a kiadása Alfréd király tudtával és engedélyével történt (*cum testimonio et licentia*).⁴⁴⁾ (Elbeszélő forrásaink sokszor címzik azonban királynak is.⁴⁵⁾

A. D. 875: „Ceolwulf, Mercia királya a worcesteri St. Mary’s Minsternek adományozza a worcestershire-i Overbury, Conderton és Pendock birtokokat [utóbbi kettő *villulæ*].”⁴⁶⁾

A. D. 880 [887]: „Æthelred, Mercia *dux* és *patricius* a worcesteri püspökség readanorani plébániájának adományozza Brightwell Baldwin és Watlington birtokokat Oxfordshire-ben.”⁴⁷⁾

A. D. 883: „Æthelred, Mercia ealdormanja Stoke Bishop birtokáért cserébe kiváltóságokat adományoz a berkeley-i apátságnak.”⁴⁸⁾

A. D. 884: „Æthelred, a merciaiak ura (*divina largiente gratia principatu et dominio gentis Merciorum subfultus*) Æthelwulfnak adja a worcestershire-i birtokot.”⁴⁹⁾

⁴²⁾ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 224.; Birch: *Cartularium Saxonum*, No. 583.; 868-ban Æthelswith, Mercia királynéja (*Æðelsuið regina Deo largiente Merciorum*) Cuthwulfnak, miniszterének Lockingeban (Berkshire) földet adományoz. Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 1201.; Birch: *Cartularium Saxonum*, No. 522.; Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 225.

⁴³⁾ „*gratia domini largiflua concedente*”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 217.; Birch: *Cartularium Saxonum*, No. 547.; „*Gratia Dei disponente*”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 220.; Birch: *Cartularium Saxonum*, No. 557.; „*Divina largiente gratia*”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 219.; Birch: *Cartularium Saxonum*, No. 552.; Isten adta hatalmánál fogva: „*Godes gefe*”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 218.; Harmer: *Select English Historical Documents of the Ninth and Tenth Centuries*, 20.

⁴⁴⁾ Æthelred ealdorman hívhatja össze a merciai tanácsot (*weotan*), de csak Alfréd tudtával vagy engedélyével: *be Ælfredes cyninges gewitnesse* vagy *be Ælfredes cyninges leafe*; vagy a latinban „*cum licentia et inpositione manus Ælfredi regis*”: Harmer: *Select English Historical Documents of the Ninth and Tenth Centuries*, 24.; Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 217.; S csak a tanácsal együtt adhat adományokat: *mid ealra Myrcna witenas*: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 218.; 223.

⁴⁵⁾ rex: Æthelweard Krónika: A. Campbell (ed.): *Chronicon Æthelweardi: The Chronicle of Æthelweard*. London, 1962. 46.; 49.; 50.

⁴⁶⁾ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 216.; Birch: *Cartularium Saxonum*, No. 541.; Kemble: *Codex Diplomaticus Aevi Saxonici*, No. 308.; Több kutató kételyeket fogalmazott meg az oklevél hitelességével kapcsolatban: J. Armitage Robinson: *St Oswald and the Church of Worcester. 'British Academy Supplementary Papers' V*. London, [1919.] 29.; H. P. R. Finberg: *The Early Charters of the West Midlands*. Leicester, 1961. No. 264.

⁴⁷⁾ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 217.; Birch: *Cartularium Saxonum*, No. 547.; Thorpe: *Diplomatarium Anglicum Aevi Saxonici*, 133–34.; Hiteles: Stevenson: Asser 300.

⁴⁸⁾ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 218.; Birch: *Cartularium Saxonum*, No. 551.; Kemble: *Codex Diplomaticus Aevi Saxonici*, No. 313.; Thorpe: *Diplomatarium Anglicum Aevi Saxonici*, 129–132.; Hiteles: Finberg: *The Early Charters of the West Midlands*, No. 83.

⁴⁹⁾ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 219.; Birch: *Cartularium Saxonum*, No. 552.; Kemble: *Codex Diplomaticus Aevi Saxonici*, No. 1066.; Hiteles: Finberg: *The Early Charters of the West Midlands*, No. 265.

A. D. 888: „Æthelred, a merciaiak *procurator*a, Wulfarnak, *minister*ének Waldenben (Hertfordshire) földet adományoz.”

A. D. 901: „Æthelred és Æthelflæd, Merciai urai Much Wenlock egyháza közösségének birtokokért cserébe földet adományoz.”⁵⁰

II. Egyházi kiadású oklevelek

II. 1. Prelátusok oklevelei

A dán hódítás alatt álló északi-nyugati területek viszonyairól ad kitűnő tudósítást a 872-ben Wærferth, Worcester püspöke által kiadott oklevél, melyben a püspök arra kényszerült, hogy haszonbérbe adja egy birtokát, hogy ki tudja fizetni a dánoknak járó adót.

A. D. 872: „Wærferth, a Hwicce [Worcester környéki 6–7. századi királyság] püspöke, a worcesteri közösség egyhangú hozzájárulásával a warwickshire-i Nuthurstben lévő 2 hide-nyi (*mansae*) birtokomat bérbe adom Eanwulfnak, a király thegnjének 20 mancus aranyért (*pecunia . xx . ma'n'cusa auri*), oly módon, hogy élet-hossziglan boldogan birtokolhassa három [egymást követő] örökösére, azzal a feltétellel, hogy a harmadik örökös halála után szálljon az vissza a stratfordi monostorra (*diebus suis feliciter possidendam... et post se. iibus. heredibus derelinquat. quibus defunctis. ad Stratforde restituatur*).

A püspök azonban főként azért járult ehhez hozzá, mivel a barbárok hatalmas adót vetettek ki ránk abban az évben, amikor a pogányok Londonban szálltak meg [télire].”⁵¹

Találni rá példát, hogy püspökök az egyházon belül tegyenek adományt.

A. D. 877: „Tunbeorht püspök winchesteri testvérei refektóriumra számára Nurslingben földet adományoz.”⁵²

II. 2. Más klerikusok oklevelei⁵³

Van, amikor az egyház familiája, a kolostor fraterjai stb. ad el vagy bérbe földbirtokot prelátusok számára.

A. D. 889: „A worcesteri egyház familiája Wærferthnek, Worcester püspökének bérbe adja (*donans trado*), három emberöltőnyi időre Elmstone Hardwicke-ban (Gloucestershire) lévő földjét, ami korábban Bishop's Cleeve-i minsteré volt.”⁵⁴

⁵⁰ „opitulante gratuita Dei gratia monarchiam. Merceorum tenentes honorificeque gubernantes”: Sawyer No. 221.; Earle: *A Hand-Book of the Land-Charters and other Saxon Documents*, 159–61.; Kemble: *Codex Diplomaticus Aevi Saxonici*, No. 330.; Hiteles: Finberg: *The Early Charters of the West Midlands*, No. 430.

⁵¹ „hoc potissimum sentiebat. pro inmenso tributo barbarorum. eodem anno quo pagani sedebant in Lunderia; et ideo nunc rogamus uniuscujusque personas hominum. ut hoc nostrum donum inviolabile servet”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 1278.; Kemble: *Codex Diplomaticus Aevi Saxonici*, No. 534.; Birch: *Cartularium Saxonum*, No. 303.; Hiteles: Stenton: *Anglo-Saxon England*, 248.

⁵² „ad refectorium aliquam partem terræ in æternam hereditatem”: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 1277.; Birch: *Cartularium Saxonum*, No. 544.; Hiteles: Finberg: *The Early Charters of Wessex*, No. 24.

⁵³ Az angolszász történelem fontos forrásai az angolszász uralkodókhoz, prelátusokhoz szóló pápai vagy más kontinentális klerikusok által írott levelek. A 9. század második feléből több igen jelentős pápai levél maradt fenn. Alfréd korából ebben a kategóriában talán a legjelentősebb Fulkó reimsi érseknek Alfrédhoz írott levele (886): Keynes – Lapidge: *Some Charters in the Name of King Alfred*, 182–86.; vagy Formosus pápa Anglia püspökeihez intézett levele (891–96): EHD I. 820.

III. Világi kiadású oklevelek

Az egyik olyan oklevél, amelynek hitelességét az angol történészek között a legnagyobb konszenzus övezi, egy világiak közötti birtokadományt rögzít, Eardwulfól Wighelmnek. Tökéletesen megegyezik az Alfréd-kori királyi oklevelek formátumával, és a tanúságtévők között magát a királyt is megtaláljuk. Az oklevél tanúsítja, hogy Eardwulf korábban Alfréd-től kapta a földet, azaz királyi birtokadományt is tovább lehetett adományozni, korlátozások nélkül.

A. D. 875: „Eardwulf Wighelmnek adományozza Hamme-ban lévő 1 *sulung*-nyi és 1 *yoke*-nyi (*an swulung et an iocleta*) földjét 120 mancus aranyért.”⁵⁵

Gyakoriak a világiak közötti birtokmegosztások és más jellegű egyezségek.

A. D. 867–870: „Eadweld, Oshere fia és Cynethryth, Ethelmod özvegye a Kentben lévő charti birtokról egyezséget (*geðinge*) kötnek.”⁵⁶

Egyes oklevelek az adott föld mezőgazdasági jellegéről is tanúskodnak:

A. D. 896: „Egyezés *Æthelwold* és *Wærferth*, Worcester püspöke között a woodchesteri [és...] erdőbirtokot [*wudulonde, woodland*] és a longridge-i (Gloucestershire) disznómakkoltató helyeket [*mæstreddene*] illetően.”⁵⁷

Van példa arra, hogy egy világi birtokos asszony tesz adományt az egyháznak:

A. D. 843–863: „Lufu, *ancilla Dei* a canterbury-i Christ Churchnek évjáradékot adományoz kenti Mongeham nevű birtokából.”⁵⁸

IV. Végrendeletek⁵⁹

IV. 1. Alfréd végrendelete

Alfréd 873 és 888 között keletkezett végrendelete a legkorábbi fennmaradt királyi testamentum.⁶⁰ Sokat elárul a századok öröklési jogáról, a wessexi királyi dinasztián belüli öröklési rendről, valamint a dán támadásoknak a trónöröklésre gyakorolt hatásáról. Ugyanis

⁵⁴ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 1415.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, No. 559.; Hiteles: Finberg: *The Early Charters of Wessex*, No. 385.

⁵⁵ Yoke: tradicionálisan egy pár ökörrel (yoke ~ iga) egy nap alatt felszántható terület. Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 1203.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, No. 539.; Kemble: *Codex Diplomaticus Aevi Saxonici*, No. 307. A föld igen értékes lehetett, összevetve az oklevelekben található többi földárral, a 120 mancus arany igen magas összeg. Hamme feltehetően Romney Marsh, Kentben.

⁵⁶ Sawyer No. 1200.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, No. 404.; Hiteles: M. P. Parsons: *Some Scribal Memoranda for Anglo-Saxon Charters of the 8th and 9th Centuries*. Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung, Erg. Bd., 14. 1939. 13–32. 14.

⁵⁷ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 1441.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, No. 574.; Hiteles: Finberg: *The Early Charters of the West Midlands*, No. 85.

⁵⁸ Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 1197.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, No. 405.; Earle: *A Hand-Book of the Land-Charters and other Saxon Documents*, 105–07.; Hiteles: Parsons: *Some Scribal Memoranda for Anglo-Saxon Charters of the 8th and 9th Centuries*, 24–26.

⁵⁹ Az óangol végrendeletek kiadva: D. Whitelock: *Anglo-Saxon Wills*. Cambridge, 1930.

⁶⁰ Alfréd végrendelete több helyütt is fennmaradt, eredeti oklevélben őrzi például a New Minster-apátság. S. Miller (ed.): *Charters of the New Minster, Winchester*. ‘Anglo-Saxon Charters’ 9. Oxford, 2001.; Harmer: *Select English Historical Documents of the Ninth and Tenth Centuries*, 5–19.; Kemble: *Codex Diplomaticus Aevi Saxonici* No. 314.

Alfréd apjának, Æthelwulf wessexi királynak (839–858) halála után a legidősebb élő fiúra, Æthelbaldra szállt a trón, aki két év múlva meghalt, s őt Æthelbeht (860–865) követte a trónon. Æthelbehtet a király eredetileg egy külön keleti királyság élére akarta állítani (Kent, Surrey, Sussex, Essex), és őt Alfréd nem is testvéreinek, hanem rokonának, Æthelbeht királynak titulálja.⁶¹ Bátyjuk gyors halála azonban megváltoztatta a helyzetet. A két, még életben lévő fivér, Æthelred és Alfréd szerződést kötöttek Æthelbeht bátyjukkal, hogy ráruházzák atyai örökrészüket, ugyanis fiatalok voltak ahhoz, hogy saját maguk kormányozzák Wessexet, ami így a keleti részt igazgató Æthelbehtre szállt. (Később, uralkodása idején Æthelred s Alfréd is a szerződés értelmében a keleti királyságot is a koronához csatolta, és igazgatta azt mint Æthelbeht „szerzett birtokát”.) A végrendelet bemutatja Alfréd nézeteltérését bátyjával, Æthelreddel (865–871), aki Æthelbeht halála után nem adta ki Alfréd örökrészét. Halála után vita támadt gyermekei és Alfréd között, amit végül a tanács úgy döntött el, hogy az egyenesági örökléssel szemben az Æthelwulf-féle végrendeletet tartotta szem előtt, illetve az idoneitás alapjára helyezkedett, hiszen a viking támadások közepette nem lehetett gyermekkirálya az országnak. A tanács viszont kezességet követelt Alfrédétől, „nehogy valaki is fiatal rokonai [unokaöccsei], Æthelhelm és Æthelwold életére törjön”. Később a végrendeletben mindkét unokaöccse szerepel, trónjoguk azonban már fel sem merül. Kapnak ugyan birtokokat, igaz, nem sokat, sőt csekélyebb stratégiai fontosságú területeken, keleten. Æthelwold igencsak elégedetlen lehetett az elosztással, ugyanis ő még öccsénél is kevesebbet kapott, hiszen Alfréd halála után fel is lázadt Edward ellen.⁶²

A végrendelet egy roppant tudatos birtokmegosztási stratégiáról árulkodik: a legidősebb fiú, az *ætheling*, Edward egy sor igen fontos birtokot nyer Cornwalltól egészen Kentig; ifjabb fia, Æthelweard ugyancsak kap tekintélyes birtoktestet, de sokkal inkább szérszórta, és a központi wessexi királyi uradalmaktól messzebb, délen, Edward birtokaitól jóval távolabb.⁶³

Az atyai örökség, amiről szó van, csupán Æthelwulf személyes, magán *booklandjére* vonatkozik, amit szabadon elidegeníthetett, s nem pedig a koronabirtokokra, amelyek *folkland*ként kötött örökíthetőségűek voltak, a szokásjog által szabályozva.

„Én, Alfréd [...] tanácskozáván Ethelred érsekkel és a nyugati szászok tanácsával arról az örökségről, amit apám, Æthelwulf testvéreimre, Æthelbaldra, Æthelredre és jómagamra hagyott, és arról [a megállapodásról], hogy bármelyikünk élne tovább, az öröklí az egész örökséget. De mivel Æthelbald meghalt, rokonunkra, Æthelbeht királyra bíztuk örökrészüket, azzal a feltétellel, hogy visszaadja úgy, ahogyan rá ruháztuk, azokkal a birtokokkal együtt, amelyeket ő szerzett. [...] Azután Æthelred következett a trónon, és a tanács jelenlétében megkértem, hogy ossza meg az örökségünket, és adja ki a részemet. Azt válaszolta, hogy nem tudná könnyen megosztani, és halála után rám hagyná, amit csak ő a közös tulajdonunkból bír, vagy amit csak szerzett. A beleegyezésemet adtam. De ahogyan a pogány hadsereg kínzott mindnyájunkat, a gyermekeink sorsáról tanácskoztunk, hogy örököljenek valamit, bármi is történjék a kettőnkkel ezekben a gondterhes időkben. Ezután összeültünk a nyugati szászok tanácsával, és megállapodtunk, hogy bármelyikünk is éljen tovább, a másik gyermekeire fogja ruházni mindazokat a földeket, amelyeket szereztünk,

⁶¹ Keynes – Lapidge: *Some Charters in the Name of King Alfred*, 72–73.

⁶² The Anglo-Saxon Chronicles. [A Winchesteri Kézirat (A); A Worcester-i Kézirat (D) 901 [899] – 905 (903).] 92–3.; Kiadva magyarul: Rimaszombati Károly (szerk.): *Vikingek az Angolszász Krónikában*. Szeged, 1997. [Az Abingdoni Krónika (C) 900] 32.

⁶³ Keynes–Lapidge: *Alfred the Great: Asser's 'Life of King Alfred' and Other Contemporary Sources*, 173.

mindazokkal együtt, amit apám, Æthelwulf ránk hagyott, [...] kivéve azokat, amelyeket saját gyermekeinkre hagyunk.

Azután Æthelred meghalt. Mivel az öröklésről sok vitát hallottam, elvittem Æthelwulf végrendeletét a szászok tanácsába, ahol felolvasták előttük. [...] A tanács kijelentette, és szavukat és aláírásukat adták, hogy »minden a Te birtokodba került, ruházd arra, akire jónak látod«. [...]

Én, Alfréd, Isten kegyelméből az angolszászok királya [...] elsőként idősebb fiamra, Edwardra ruházom a földjeimet Stratton in Triggben [...] és mindazokat a booklandeket, amelyeket Leofheah birtokol, továbbá a földeket Carhamptonban, Kiltonban, Burnhamben [...]. Mindazok a booklandek, amelyeket Kentben és Hurstbourneben, illetve Chiseldonban bírtam, adassanak Winchesternek, ahogyan apám rendelte. Magántulajdonomat [*sunderfeoh*, azaz vagy ingóság, például egy csorda vagy egy külön kezelésű birtok⁶⁴] Ecgwulfra hagyom Hurstbourneben. Ifjabb fiamra hagyom földjeimet Arrettonban [...]. Legidősebb lányomra hagyom wellowi udvarházamat; a középső lányomra Kingsclere-t és Candovert; [...] bátyám fiára, Æthelhelmre hagyom aldingbourne-i, comptoni, crondalli, beedingi, beddinghami, burnhami, thunderfieldi és eashingi birtokaimat. Bátyám fiára, Æthelwoldra hagyom godalmingi, guilfordi, steyningi udvarházaimat. Rokonomra, Osferthre hagyom beckley-i, rotherfieldi [...] udvarházaimat. Ealhswithre [a királyné] lambourni, wantage-i és edingtoni földjeimet.

[...] Minden egyes ealdormanomra 100 mancus aranyat hagyok, csakúgy, mint Æthelhelmre és Æthelwoldra.”

IV. 2. Alfréd ealdorman végrendelete

Alfréd, feltehetően surrey-i ealdorman végrendelete a kor egyik fontos forrása. Nem csupán azért, mert egy korabeli szász előkelő tulajdonviszonyairól tudósít, hanem azért is, mivel a vérdíjra, illetve a *folklandre* nézve nélkülözhetetlen információkat közöl. A kettős vérdíj rendszere szerint *wergeld/wergild* illetve meg Alfrédot saját jogán, illetve királyi tisztviselőként is. A *folkland* a *bookland*hez képest korlátozottan örökíthető tulajdon volt, eladományozásához kellett a király beleegyezése is. Leányára (Ealhthryth) hagyja birtokait, illetve annak halála után születendő gyermekeire. Fiára, a feltehetően illegitim Æthelwoldra csupán néhány birtoktestet hagy, *folklandet* viszont a király külön engedélye nélkül nem hagyhat.

A. D. 871–888 között: „Én, Alfréd ealdorman tudatom Alfréd királlyal és tanácsadóival, hasonlóképpen nemzetségtagjaimmal és barátaimmal, hogy örökölt földemet és örökíthető jogon bírt *booklandemet* feleségemre, Wærburhra és közös gyermekünkre hagyom. Ez először 32 hide Claphamben, 6 hide Lingfieldben, 10 hide Horsleyban és 6 hide Nettlesteadben. Én, Alfréd Wærburhnak és gyermekünknek, Ealhthrythnek adom e földeket az összes jószágával és termésével, minden tartozékával, és adok nekik 2000 disznót, ha Wærburh nem megy újra férjhez, ahogyan szóban megegyeztünk. És feleségem vigye mindkét vérdíjamat Szent Péter egyházába, ha Isten is úgy akarja. [...] Wærburh halála után a sandersteadi, seldoni és a lingfieldi földeket elvitathatatlanul Ealhthryth örökölje. Ha születik egy gyermeke, halála után pedig ő örököljön, ha nincs utóda, legközelebbi egyenes ági atyai rokona örökölje a földbirtokot és a jószágokat. Bárki atyai ági nemzetségtagjaim közül joga-

⁶⁴ Keynes–Lapidge: *Alfred the Great: Asser's 'Life of King Alfred' and Other Contemporary Sources*, 319.

sult megvásárolni tőle ezen birtokok bármelyikét fél áron. Bárki is legyen Clapham földjének hasznélvezője, adjon Chertsey egyházának 200 pennyt minden évben Alfréd lelki üdvéért. És fiamnak, Æthelwoldnak adom 3 hide-nyi *bookland*emet, 2 hide-ot Waddonban, egyet gaddonban, s adok neki ezzel együtt 100 disznót is. És ha a király hajlandó neki adományozni a *folkland*et a *bookland*del együtt, legyen az övé, és használja; ha ez nem lehet, ő [lánya, Ealhthryth] adjon neki egy birtokot, amelyiket akarja, Horsleyt vagy Lingfieldet. Ő [Ealhthryth] adjon Krisztus egyházának 100 disznót a lelkem üdvéért, 100-at Chertseynek. [...] Ha a Mindenható Úr úgy rendeli, és megajándékoz egy közelebbi fiúutóddal, ráruházom összes vagyonomat, hogy halálom után ő élvezhesse. [...] Tanúságtévők: Ethelred, érsek [...], Wærburh (!) [...] ⁶⁵

V. A Tribal és a Burghal Hidage

A Burghal Hidage elődje az ún. *Tribal Hidage*, azaz Törzsi Telekrendszer, a királyi adóigazgatás kitűnő forrása, amely a 7. vagy 8. században készülhetett. A Tribal Hidage óriási adminisztratív fejlettséget mutat, rendkívül koherens, olajozottan működő, rendszerezett hatalomgyakorlatot feltételez. Minden királyságban felmérték az összes telek számát, valószínűleg az akkor főhatalmat gyakorló merciai udvar számára, így képet alkothatunk a Heptarchia egyes fejedelemségeinek kiterjedéséről, s így módon a korabeli erőviszonyokról is. Például Wessex királysága 100000 telekkel rendelkezett, míg Essex csupán 7000-el (nem lehet véletlen, hogy a 9. században éppen Wessex lesz az a fejedelemség, amely egyedül képes felvenni a harcot a dánokkal). („XXV *West sexena* – 100 000 Wessex”). Az egyes területek mezőgazdasági hasznosításáról is tartalmaz adatokat a *Tribal Hidage*. Wessexhez hasonlóan a dél-, dél-kelet-angliai területek rendelkeznek a legnagyobb telki állománnyal, azaz szántóval:

„Kent: XXXIII *Cantwarena* – 15,000 hide
East Anglia: XXXI *East Engle* – 30,000 hide
Sussex: XXXIV *Suth sexena* – 7,000 hide.”⁶⁶

Máshol az igen szűkös telekállomány arra utalhat, hogy a terület mocsaras vagy fenyes, haszatos mező volt a koraközépkorban. Egyes területeket igen jól lehet azonosítani. A kutatás igazolta, hogy a kevesebb telekszámú jelölt területek a középkor e szakaszában igen gyéren voltak műveltek; morotvás, lapályokkal, mocsarakkal vagy fenyesekkel borított térségek voltak, például Wiggenhall, a mai Fensan Kelet-Angliában (ami a Tribal Hidage-ban *Wigesta* néven szerepelt 900 telekkel), továbbá *East Wixna* és *West Wixna* a Cambridgeshire-i Ouse két oldalán, ma mocsaras *Fenland*, amely csupán 300 és 600 telekkel szerepel. A ma Peterboroughtól keletre fekvő fenlandi *South gyrwa* és *North gyrwa* csupán 600-600 telekkel rendelkezett.⁶⁷

Alfréd uralkodásának legjellegzetesebb tárgyi nyomai a *burh*-ök, s azoknak írásos emléke, a *Burghal Hidage* [‘erődített központokhoz rendelt telkek rendszere’]. A *burh*-ök egy stílusban, egy mintát követve épített királyi várak (*cyninges burh*).⁶⁸ Földsáncokkal, rit-

⁶⁵ Earle: *A Hand-Book of the Land-Charters and other Saxon Documents*, 149.; Harmer: *Select English Historical Documents of the Ninth and Tenth Centuries*, 13–15.

⁶⁶ C. Hart: *The Tribal Hidage*. Transactions of the Royal Historical Society, 5th ser. 21. 1971. 133–57. 131.

⁶⁷ uo.

⁶⁸ *cyninges burh* v. *burg*: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 1560.

kámban föld-fa esetleg kőfalakkal megerősített, bekerített erődített helyek (a városon belül tervezett, kikövezett utcákkal) s azoknak egy szisztematikus védelmi rendszere, a várakat összekötő utánpótlási és felvonulási hadiutakkal (*herepath*).⁶⁹ A *burh*-rendszer nem előzmények nélküli: a 8. század második felére datálható az ún. *Offa's Dyke*, Offa mercai király ma is álló földsáncrendszere Wales határán, mely szerkezetével a *burh*-öke igen nagyfokú rokonságot mutat. A *burh*-ök egy része őskori erődítményekre épült: például a pintoni a vaskori hegyi erőd, *fort* (Roborough Camp, Barnstaple-től északra Devonban) földsáncait követi.⁷⁰ A *burh*-ök rendszere Dél-Angliában kitűnő szervezettségről ad tanúbizonyságot, amely bizonyítékaul szolgálhat a *Burghal Hidage*, egy hihetetlenül precíz hadi összeírás.⁷¹ Valószínűleg teljes egészében csak Alfréd utóda, Idősebb Edward idejében, a 10. század elején készült el, de a nagy részét már Alfréd idejében összeállították.⁷² Ez a katonai adminisztráció egy olyan terméke, amely felméri a *burh* környékén élő, a vár védelmére fogható népességet, s annak anyagi helyzetét, birtokainak nagyságát. Az angolszász szabadokra vonatkozó hadkötelezettséget Alfréd helyőrségi szolgálatban is bevezette, meghatározták, egy szabad mekkora falhányadot, várfaelosszúságot (*pole*, rúd, mérőrúd) köteles védelmezni külső támadás esetén. Központi irányításra utal a *burh*-alapú városok egységes városszerkezete, megegyező alaprajza.⁷³

Jóllehet a *Burghal Hidage* nem maradt fenn egykorú kéziratban, csupán egy 11. századi, 1066 utáni winchesteri oklevél 16. századi átírásában, illetve hat 1066 utáni kódexben szövegmásolatként, a *burh*-ök hitelessége példának okáért Winchester esetében egyszerű matematikai művelettel igazolható.⁷⁴ Az átírt oklevél szerint:

„Hastingshez 500 hide tartozik, Leweshoz 1200 hide, [...] Cichesterhez 1500 hide, Buckinghamhez 1600 hide, [...] Winchesterhez 2400 hide tartozik.”

⁶⁹ D. Hill – A. R. Rumble (ed.): *The Defence of Wessex. The Burghal Hidage and Anglo-Saxon Fortifications*. Manchester, 1996.; Abels: *Alfred the Great. War, Kingship and Culture in Anglo-Saxon England*, 1998. 204.; Főként föld-fa sáncokat v. gátakat építettek a római vagy őskori falak maradványaira, illetve szisztematikus sánc/árok-rendszerrel vették körül a falakat (*fossatum regis*): F. Barlow – M. Biddle – O. von Feilitzen – D. J. Keene (eds.): *Winchester in the Early Middle Ages. An edition and discussion of the Winton Domesday*. Oxford, 1976. 274–75.; 450.; az árkokat (*twicene*) közli egy 961-es oklevél is: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 695.;

⁷⁰ S. M. Pearce: *The Archaeology of South West Britain*. London, 1981. 196–98.

⁷¹ Egy megrongálódott kézírata létezik (London, British Library, Cottonian Manuscripts, Otho B. xi), amely azonban jól rekonstruálható egy 1562-es átírásból (London, British Library, Additional Manuscripts 43703), feltehetően 11. századi; illetve egy másik, igaz 1066 utáni. Keynes–Lapidge: *Some Charters in the Name of King Alfred*, 339.

⁷² 880 és 886 között: *The Winton Domesday*, 273.

⁷³ David Hill: *The Burghal Hidage: the Establishment of a Text*. *Medieval Archaeology*, 13. 1969. 84–92.; R. P. Abels: *Lordship and Military Obligation in Anglo-Saxon England*. Berkeley, 1988. III. fejezet.; M. Gelling: *The West Midlands in the Early Middle Ages*. London, 1992.

⁷⁴ Winchester esetében a *burh*-építés igazolható okleveles adatokkal is. Oklevél említi a várat (*cyninges burh* v. *burg*) korabeli oklevelekben: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 1560.; illetve a falat: *wealle*: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters*, No. 360.; a déli, a kikötő, Hamwih felé vezető utat védő falat: *portwealle*: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 1376.; Sőt, Wulfstan is említi a falakat később (a *Narratio metrica*-ban): *muri*, *moenia*: *The Winton Domesday*, 273. A 12. századi (1110 és 1148) *Winton Domesday* összeírásaiból ismerhetünk több, a fal építésére vonatkozó adatot: feltehetően állt már a Király Kapu, a King's Gate (*Chingeta*) Alfréd idejében is: a többi kapuról („porta de Sud”; „porta Herberti”) vannak 10. századi okleveles adatok: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, Nos., 1463.; 449; A 12. században már van ház, ami a fal mellett vagy a falra épült: „domus est iuxta murum vagy domus illa sedet supra murum”: *The Winton Domesday*, 118.; 276.

„Egy hold (*acre*) szélességű (oldalhosszúságú) fal biztosítására és védelmére 16 hide-nyi telek szükségeltetik. Ha egy hide egy embert ad, minden rúd [v. mérő, *pole*-hosszúságú] falat 4 embernek kell védelmeznie. Így 20 *pole*-nyi fal védelmére 80 hide kell, egy *furlongra* [nyolcadmérőföld] 160. Két *furlonghoz* 320 hide, 3 *furlonghoz* 480 hide kell. [...] 12 *furlonghoz* 1920 hide szükséges. Ha a terület ennél is nagyobb, a szükséges létszám könnyen kiszámítható, mivel mindig 160 ember szükségeltetik 1 *furlong* védelmére, tehát minden *pole* falat 4 embernek kell védenie.”⁷⁵

Így egyszerűen meg lehet határozni, hogy Winchester falai 2400 ember tartozik védelmezni, s mivel minden 4 embernek 1 rúdnyi falat kell védenie, Winchester falai 600 *pole* hosszúak. A korban használatos angolszász kori rúd megegyezik a később használatossal, 16,5 angol láb vagy 5,5 yard (1 láb = 30,48 cm; 1 yard = 91,44 cm), azaz 502,95 cm; tehát Winchester fala 600-szor ennyi, 3017,52 méter (9900 láb). Winchester és más római erődítésekkel bíró városok esetében a *burh* a római falak vonalát követte, mint azt az angol régészet jó ideje feltárta s bizonyította is, hogy a falra épült rá a 9. század végi föld-fa sánc; s így meg is lehet mérni, mekkora volt a római fal hossza. Ez mintegy 3033,9 méter (9954 láb), azaz csak igen kis eltérés mutatkozik a *Hidage* adatai és a feltáráson mérhetők között.⁷⁶ Az is logikus, hogy mekkora falhosszat osztottak egy emberre, 125,7 cm-t, nem többet, csak amit képes megvédeni, 2 lépésnyi vagy 1 kettőslépésnyi, azaz 4 lábnyi szakaszt, hogy jobbra és balra is egy-egy lépésnyire védje az erőd falát (ez is majdnem pontosan megegyezik: $30,48 \times 4 = 121,92$ cm)! (A magyar lépés [Lat. *gressus*, Ném. *Schuch*] ugyan-csak 2 magyar láb.) A *furlong* hossza is beleilleszkedik a gondosan, precízen kiszámított szisztémába: a *Hidage* szerint 1 *furlongot* 160 embernek kellett védenie: azaz 1 *furlong* a *Hidage* alapján 201,18 m ($125,7 \times 160 = 201,18$ m). Az angol nyolcadmérőföld, a *furlong* pedig ugyanennyi, 220 yard, azaz 201,17 m. A Warehamben feltárt sáncrendszer hossza is megegyezik a *Hidage*-ban szereplő adatokkal.⁷⁷

A *Tribal Hidage* szerint Wessexben 100 ezer hide telket találunk, viszont a *Burghal Hidage* adatai alapján a *burh*-ökhöz rendelt földek nagysága csak 27 000 teleknyi. Régészeti feltárások alapján több más helyen is azonosítottak Wessexhez tartozó *burh*-öket, s azt is látni kell, az ország nem minden részén épültek *burh*-ök, csak a stratégiai pontokon, például római utak mentjén vagy azok csomópontjainál (pl. Bath), továbbá a határvidékeken (pl. Soutwark) és a tengerparton (pl. Hastings), vagyis a wessexi földek nem mindegyike volt bevonva a helyőrségi szolgálatba. Sőt, mozgósítási nehézségek miatt egy-egy *burh* hatósugara nem terjedt tovább 32 kilométernél (azaz egy napi gyaloglással el lehetett érni). Az angolszász szabadok más része a harctereken szolgált a királyt. Az Angolszász Krónika szerint „Alfréd két részre osztotta seregét, a fele mindig szolgálatban volt, a másik fele pedig otthon, kivéve azokat, akiknek az erődöket kellett védeniük”. Azaz a 27 000-es adat a *burh*-ökhöz rendelt földekről csupán a wessexiek egyharmada, tehát ily módon a fenti 100 ezres adathoz közeli értékhez jutunk. Sőt, ezt még a Domesday Book adatai is megerősítik: 100 ezernyi családfő szerepel 1086-ban az akkoriban már némileg kisebb területű Wessexben. London sem szerepel a *Hidage*-ben, de a régészek azonosították az Alfréd-kori *burh* helyét: a Cheapside és a Temze, valamint a Queenhithe és a Billingsgate határolta terület. (Némelyik utca a mai utcák alatt húzódott.)⁷⁸ London (a korban *Lunden*-

⁷⁵ Robertson: *Anglo-Saxon Charters*, 247–49.

⁷⁶ *The Winton Domesday*, 272.

⁷⁷ Itt 1600 telekhez 2012 méter fal tartozik: Abels: *Alfred the Great. War, Kingship and Culture in Anglo-Saxon England*, 1998. 205.

⁷⁸ A. Vince: *Saxon London: An Archaeological Investigation*. London, 1990. 20–22.

wic) erősítési munkálatait egy hiteles oklevél is megerősíti: egy Chelseaben tartott királyi tanács (*witan*) jegyzőkönyve 889-ből London római falai helyreállításáról szól (*instauratio Londinii*).

A. D. 898–899: Alfréd király Plegmund érseknek, a Chirst Church egyháznak, Wærferthnek, Worcester püspökének és a worcesteri egyháznak adományozza az *Æthelredes hyd*-nál [*Æthelred ealdorman* rakpartja] a Temze partján [ma Queenhythe] lévő földjét [kereskedelmi kiváltságokkal és kikötői jogokkal együtt].⁷⁹

A 20. század eleje óta igen sok *burh*-öt tártak fel (Wareham, Chisbury, Portchester, Malmesbury stb.), a legjobban talán Wallingfordban maradtak fenn a sáncok, amint az a légifelvételeken egyértelműen ki is rajzolódik.⁸⁰ Az Alfréd által a római *castrum*ok mintájára létesített új városokban egymásra merőleges és párhuzamos utcák rendszere figyelhető meg: a wallingfordi főutca, a High Street a 9. században is a *burh* fő útőere volt.⁸¹ A leletek datálása segítségével minden *burh*-építés a késő 9. századra vagy a 10. század első éveire tehető (Alfréd utódai is folytatták ugyanis az erősítési munkálatokat.⁸²) Magát az erődépítési „programot” egyébként az Angolszász Krónika több helyen is és Asser életrajza is igazolja: „egyes városokat újjáépített, máshol, ahol nem voltak azelőtt, ott maga emelt újakat” [*castellumokat*].⁸³ Vannak azonban máig is azonosíthatatlan *burh*-ök, például *Eorpenburman*. (Malmesbury-i Vilmos történetíró Shaftesburyben még a 12. században látott is egy feliratot – „Az Úr Megtestesülésének 880. évében Alfréd király építtette e várost” – ami ugyan hosszú évszázadokra eltűnt, de egy 20. század eleji feltáráskor, legalábbis egy erősen elmosódott része előkerült.⁸⁴)

Ha a Burghal Hidage nem is teljesen egykorú, a *burh*-építésről és az építkezés anyagi alapjainak a megteremtéséről tanúskodik egy bizonyíthatóan egykorú, Alfréd-kori oklevél is, amit Æthelred, Mercia ealdormanja adott ki, s amely a Worcesterre vonatkozó királyi, ealdorman által szedett jövedelmek felét a püspöknek adományozza, erődítmény építése céljából.

A. D. 889–899: Æthelred és Æthelðflæd, Wærferthnek, Worcester püspökének a kérésére elrendeli, hogy építsenek Worcesterben *burh*-öt (*bewyrcean þa burh æt Weogernaceastre*) a lakosok védelmére. [... ezért] Æthelred és Æthelðflæd Istenre és Szt. Péter egyházára ruházzák mindazoknak a jogoknak a felét, amelyek az uradalomhoz [Worcester] tartoznak (*on ælcum þæra gerihta þe to heora hlaforddome gebyrað*), legyen az a piacon vagy az utcán, mind az erődben, mind azon kívül (*oððe on ceapstowe oððe on stræte, ge binnan byrg ge butan*), hogy az alapokat [a föld-sáncokat] minél dícséretebben építhessék meg. [...] kivéve a saltwici [Droitwich] sójövédelmet [*wægnsçilling ~ wagon-shilling* és *seampending ~ load-penny*, az egy szekérnyi, illetve egy darabnyi, 'sónyi' só után fizetett illeték], amely ugyanúgy a királyt illesse, ahogyan azelőtt. Máskülönben azonban az egyházat illesse a földbér-

⁷⁹ Töredékesen fennmaradt oklevél: Sawyer: *Anglo-Saxon Charters. An Annotated List and Bibliography*, No. 1628.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, No. 577.; Hiteles: E. Ekwall: *Street-Names of the City of London*. Oxford, 1954. 35–38.

⁸⁰ J. Campbell (ed.): *The Anglo-Saxons*. Oxford, 1982. 153.

⁸¹ Az építés rendszerére pl. Winchesterben lásd: M. Biddle–D. Hill: *Late Saxon planned Towns*. *Antiquaries Journal*, 51. 1971. 70–85. 72.

⁸² Wallingfordban a Domesday Book tanúsága szerint tovább folytatták a munkálatokat: „Alsige városi házát lerombolták („sunt destructae”) a vár építése miatt: R. Fleming: *Domesday Book and the Law. Society and Legal Custom in Early Medieval England*. Cambridge, 1998. No. 73.

⁸³ Keynes – Lapidge: *Some Charters in the Name of King Alfred*, 82.; 100–102.

⁸⁴ Keynes – Lapidge: *Some Charters in the Name of King Alfred*, 340.

nek (*landfeoh*), a vérontás (*fihtewite*), a lopás (*stale*), a becstelen kereskedés (*woh-ceapung*) [pl. a hamis mértékek használata] bírságának és minden egyéb bírságnak, valamint a vár- és falépítési kötelezettség megváltásának (*burhwealles sceatinge*) a fele.⁸⁵

A *Burghal Hidage* alapján egyes városok nagyságára, lélekszámára, gazdasági-politikai szerepére is következtethetünk.⁸⁶ Azok esetében, ahol a Domesday Book is rendelkezik adatokkal, azt is megvizsgálhatjuk, a 9. század vége, 1066 és 1086 között hogyan fejlődött az adott város. A sussexi Leweshoz (*Lewes Rape*) például 1200 telek tartozik, tehát a legnagyobb telekszámuak közé (telekszáma Winchesterének a fele), kerülete 4500 angol láb, 1508,76 méter, s ha a wallingfordi négyzetes tervezett városszerkezetet vesszük figyelembe és ennek a negyedével, 377,19 méteres oldalhosszúsággal számolunk, akkor a város területe is következtethetünk, ahol 1066-ban 127 polgár él.

„Edward királynak 127 polgára volt” (*Ibi rex. E. habebat. cxxvii burgenses in dominio*).⁸⁷

Lewes 1086-ban már királyi *borough*, igen tekintélyes összeggel adózik, valamint maga a város teljes értéke is jókora összeg:

„Lewes [Hitvalló] Edward király idejében [1066 előtt] 6 font 4 shillinggel és 3 félpenny adót (*gafol*) és vámot fizetett (*Burgus de Lewes T. R. E. reddebat vi. libras et iii. sol. et iii. obolos de gablo et de theloneo*). [...] Most 38 shillinggel többet fizet a város. A teljes értéke Edward király idejében 26 font, most [1086] 34 font és 112 shilling az új pénzverdéből (*T. R. E. valebat totum xxvi. libras. Modo valuit xxxiii. lib. et de nova moneta. c. sol. et xii.*).⁸⁸

A nagyobb burh-ök Alfréd idejében Wallingford (2400 telek), Wareham (1600 telek), Malmesbury (1200 telek). Vannak olyan burh-ök, amelyek később is tekintélyes városi központok maradnak (Oxford, 1500 hide), de vannak olyanok is, amelyek a középkor későbbi századaiban szinte teljesen eljelentéktelenednek (Cricklade, ekkor 1400 hide-dal vagy a máig is azonosíthatatlan *Sceafstesige*, 1000 telekkel). Érdekes, hogy a később nagyra növekedő Southampton (a korban *Hamwih*) itt még csupán 150 telekkel bír, viszont a korban igen jelentős, de a későbbi századokban visszafejlődő Wilton hozzárendelt telekhányada majdnem tízszerese Southamptonénak (1400). A nagyobb kikötő Southwark, 1800 hide-nyi telekszámmal, Bridport 800-zal, vagy Langport 600 hide-dal.⁸⁹ A későbbi nagy nyugat-angliai város, Exeter itt csupán 734 telekkel áll.⁹⁰ 1066-ban a 800-telkes Bridportban 120 polgárházról tud a Domesday Book, az Alfréd korában háromszor akkora, Winchester-nagyságú burh, Wareham viszont ennél nem sokkal több házzal (143) rendelkezik, azaz valószínűleg Bridport fejlődött gyorsabban.⁹¹

⁸⁵ EHD I. 498.; Birch: *Cartularium Saxonicum*, No. 579.; Kemble: *Codex Diplomaticus Aevi Saxonici*, No. 1075.

⁸⁶ Winchester *burh*-jének belterülete pl. 58,2 hektár; Wallingfordé 41 ha.; Warehameé 37,2 ha. *The Winton Domesday*, 451.

⁸⁷ John Fines (ed.): *Domesday Book*. London and Chichester, 1982. 40.

⁸⁸ uo.

⁸⁹ Southwark később is jelentős kikötő, még a Domesday Book is arról tanúskodik, hogy a temzei kikötő rakpartjának kereskedelmi jogait nem kisebb személyiségek, mint Godwine earl, majd Odo, bayeaux-i püspök birtokolták. Fleming: *Domesday Book and the Law*, Nos. 1499.; 1500.

⁹⁰ Robertson: *Anglo-Saxon Charters*, 247.

⁹¹ *Domesday Book*. Dorset. 75.

A *burh*-ökben állandó lakosságot is teremt a központi hatalom: minden kilencedik szabad köteles a *burh* falain belülre költözni, és 8 katona számára elszállásolást biztosítani! Ennek fejében a vár körül földet kapnak. (Ez a réteg lesz az alapja a 10–11. században kialakuló új városi polgárságnak – természetesen az állandó katonai jelenlét vonzza az ipart és kereskedelmet.)⁹² Az erődépítési reformnak nemcsak védelmi, hanem közigazgatási és gazdasági jelentősége is van. Alfréd nem titkolt célja volt, hogy új városi központokat hívjon életre. Mesterségesen, királyi privilégiumok adományozásával, pénzverdék felállításával, piactartási jogoknak a *burh*-ökre ruházásával indul meg a fejlődés. A királyi vámszedőhelyeket gyakran az új központokhoz kötik, s a vámszedő tisztviselőket ide helyezik. Maga az *ealdorman* (később *earl*) is sokszor ide helyeztetik át, így lassan egy-egy nagyobb *burh* egyben igazgatási centrummá is válik.⁹³

VI. Egyéb archív források⁹⁴

A 9. századnak egyik érdekes forrása a durhami egyházmegyéből származó *Liber Vitae ecclesiae Dunelmensis*, amely az egyház számára adakozókat írja össze. A *Liber Vitae* azért is lehet hasznos a történetírás számára, mert az egyes nevekből következtethetünk eredetükre s így az egyes személyek származására. A forrásból kiderül, hogy a 9. században Észak-Angliában, Northumbriában még voltak brit-kelta vagy ír-kelta, esetleg latin eredetű személynevek.⁹⁵ (Lásd alább dőlt betűvel szedve). Ezen kívül egyes klerikusok, például apátok mellett a *rex* megjelölést is találjuk, ami arra utalhat, az egyes dinasztiaikból többen szerzetesi életmódra térhettek át életük végén.

Királyok és hercegek (*Nomina regum vel ducum*): alcfrith. ecgfrith. osric. eaduulf. cynimund. aelfluad. helmgils. [...] *custantin*.

Királynék és apácafőnöknők (*nomina reginarum et abbatissarum*): eanfled. aelfled. cuthburg. osgyth [...]

Apátok (*Nomina abbatum*): eadberct rex. edilulald rex. [...]

Presbiterek (*Nomina praesbyterorum*): demma. ceolfrih. sigbald. *faelfi*. guthfrih. *tobeas*. [...]

Klerikusok (*Nomina clericorum*): eanuulf. eaduald. *finan*. [...] ecgberct. alchmund. *adamnan*. *hogcin*. [...] *fergus*. *fladgus*. [...]

Szerzetesek (*Nomina monachorum*): herding. aldceorl. cuthelm. [...] *coluduc*. *arthan*. *turpen*. *aberth*. [...]

⁹² Wallingfordban a Domesday Book szerint 1066-ban már van háza a St. Albans-i apátságnak; több háza van báróknak, mint pl. Henry de Ferrers; Hitvalló Edward 15 telken testőreit, udvari katonáit (*housecarl*) telepítette le. Fleming: *Domesday Book and the Law*, Nos. 76–79.

⁹³ Az angolszász-kori városokra lásd: J. Haslam (ed.): *Anglo-Saxon Towns in Southern England*. Chichester, 1984.

⁹⁴ Nem írok e helyütt egy másik angolszász oklevéltípusról, a *witr*-ről, mivel Alfréd korában még nem létezett, legalábbis nem maradt fenn egy darab sem a 10. század előttről. (A *writ* egy egyszerűbb okirat volt, királyi pecséttel ellátva, amely általában a helyi hatóságokat csupán tudósította egy adomány vagy rendelkezés megtörténtéről, azaz az oklevél kiadásáról. Alfréd ugyan közvetetten szól arról Szt. Ágoston *Vallomásainak* az óangol fordításában, hogy ilyen jellegű királyi 'leiratok' születtek – azaz küldött tisztviselőinek pecséttel ellátott leveleket, *ærendgewrit and hys insegel*, amelyekben nemcsak tudósította őket egyes rendelkezéseiről, de instrukciókat is intézett hozzájuk – de nincs rá konkrét bizonyíték. EHD I. 844–45.; Harmer külön típusnak tekintette már Alfréd korában a „lepecsételt leveleket”: F. E. Harmer: *Anglo-Saxon Writs*. Manchester, 1952. 10–13. Vannak kutatók, akik a Fonthilli Levélben található *hondseten*-t, a király aláírását (lásd fentebb) is már *writ*-nek tekintik. W. H. Stevenson: *Yorkshire Surveys and Other Eleventh-Century Documents in the York Gospels*. English Historical Review 27. 1912. 1–25. 5.

⁹⁵ Sweet: *The Oldest English Texts*, 154–63.

Tanulmányomban arra vállalkoztam, hogy bemutassam az angolszász-kori Anglia első-sorban okleveles forrásanyagát. A 8–10. századi angolszász írásbeliség és különösen a wessexi és merciai központi adminisztráció fejlettsége kiemelkedő. Alfréd kora a kora-középkor kutatásának igen jó terepe, páratlan lehetőségeket kínál a gazdaság-, társadalom-, egyház- és művelődéstörténeti következtetésekre. Ezek alapján olyan, a korabeli Nyugat-Európához képest is összehasonlíthatatlanul mélyebb, részletekben gazdagabb képet nyerhetünk Angliáról, amely révén az angolszász térség végre elfoglalhatja méltó helyét a kontinentális történetírásban is. Alfréd Angliája nem a frank központú, nagy károlyi Európa perifériája volt, hanem a vikingeknek egyedül ellenállni képes, szisztematikus katonai védelemmel bíró, kitűnően szervezett, precízen működő, magas szellemi kultúrájú állam, amely sikeresen egyesítette a törzsi királyságokat egy egységes központi monarchiában, s amelyben a wessexi dinasztia vezető szerepe még sokáig megkérdőjelezhetetlen lesz. Nem véletlen, hogy a későbbi korok hamisítói nem csupán Anglia királyának, hanem az „egész Albion uralkodójának” címezték Alfrédet (*rex totius Albionis*), kifejezve azt, hogy a király olyan szuverenitással rendelkezett – elsőként – a brit szigetek felett, hogy nem csupán az angolszászok, hanem a szigetekben élő dánok és norvégok is elismerték. Művét majd utódai teljesítik be: Edgár király (959–975) koronázásán „alattvalói, norvég és dán fejedelmek húzzák az evezőt a koronázási hajóban”. A 10. században Anglia, trónján az akkoriban Európában legrégebben folyamatosan uralkodó dinasztiával, a nyugati-frank királyság anarchiába süllyedésével, a felemelkedő szász német cézárokkal mellett az európai nagyhatalmi politika fontos résztvevője lesz.